

KOKYBINIS TYRIMAS APIE MOKYMAŠI VISĄ GYVENIMĄ IR JO REZULTATYVUMĄ

Tyrimo atlikėjai

I. Šutinienė
N. Šikšnienė
O. Tamošiūnienė
L. Kublickienė

Vilnius 2007

Turinys

TYRIMO PROBLEMA, TIKSLAS IR METODOLOGIJA	3
Atranka.....	5
I. SUAUGUSIŲJŲ BENDROJO LAVINIMO REZULTATYVUMAS	7
1. 1. Subjektyvios suaugusiųjų bendrojo lavinimo reikšmės besimokantiems.....	7
1. 2. Rezultatyvumas naujų kompetencijų ir asmenybės ugdymo požiūriu	11
1. 3. Mokymosi prieinamumo vertinimai autobiografiniuose pasakojimuose	14
II. DARBO RINKOS MOKYMO REZULTATYVUMAS	18
2.1. Subjektyvios darbo rinkos mokymo reikšmės ir socialiniai jų kontekstai autobiografiniuose pasakojimuose	18
2. 2. Darbo rinkos mokymo rezultatyvumo kliūtys	21
IŠVADOS	24
Priedas Nr. 1 - biografinio interviu su besimokančiuoju gairės	26
Priedas Nr. 2 - eksperto interviu gairės.....	27

TYRIMO PROBLEMA, TIKSLAS IR METODOLOGIJA

Mokymosi visą gyvenimą memorandume apibrėžtos mokymąsi visą gyvenimą skatinančios priežastys - žiniomis grindžiamos visuomenės ir ūkio poreikiai bei galimybė orientotis ir gyventi vis sudėtingesniame socialiniame, kultūriniame, politiniame pasaulyje lemia ir Lietuvos suaugusiųjų mokymosi motyvus, tikslus, poreikius. Iš šių priežasčių išplaukia ir pagrindiniai suaugusiųjų mokymosi tikslai - skatinti aktyvų žmonių pilietiškumą ir didinti galimybę sėkmingai įsidarbinti ir dirbti; už jų slypi daugybė konkretesnių, dalinių tikslų ir rezultatų – galimybė ir mokėjimas prisitaikyti prie darbo rinkos poreikių, pastebėti ir išnaudoti gyvenimo šansus, savišvieta, socialinės atskirties įveikimas ir kt. Aktyvus pilietiškumas atskleidžia, ar ir kaip žmonės dalyvauja įvairiose visuomeninio gyvenimo srityse, kaip jie išnaudoja esamas galimybes ir išvengia pavojų, kiek jaučiasi visuomenės nariai. Nors apmokamas darbas daugeliui žmonių dažniausiai garantuoja jų nepriklausomybę, savigarbą ir gerovę ir yra svarbus žmonių gyvenimo kokybės veiksnys, jis nėra vienintelis; individuali saviraiška, sėkmingi socialiniai ryšiai, dalyvavimas visuomenėje, atitinkamas gyvenimo stilius šiuolaikiniam žmogui taip pat labai svarbūs. Todėl suaugusiųjų švietimas laikytinas rezultatyviu tik tada, kai jis prisideda prie abiejų minėtų tikslų įgyvendinimo. Ir galimybė dirbti, ir aktyvus pilietiškumas priklauso nuo žmogaus turimų naujausių žinių ir įgūdžių, reikalingų dalyvaujant ekonominiame bei visuomeniniame gyvenime, todėl sparčiai kintančiose visuomenėse toks svarbus yra suaugusiųjų švietimas, o suaugusiųjų mokymosi galimybių plėtojimas yra svarbi pažangos sąlyga tiek valstybės, tiek individo lygiais, tad yra socialiniu požiūriu svarbus uždavinys. Suaugusiųjų švietimo svarba šiuolaikinėse visuomenėse bei nuolat atnaujinamų empirinių žinių šiuo klausimu poreikis ir nusako šios srities tyrimų aktualumą.

Lietuvos švietimo institucijos jau daug nuveikė, siekdamos sudaryti galimybes suaugusiųjų mokymuisi – didindamos jo prieinamumą, tobulindamos galimybes derinti mokymąsi, darbą ir šeimos gyvenimą ir kt. Yra atlikta ir nemaža empirinių tyrimų įvairiais šio švietimo klausimais: apie suaugusiųjų tęstinio mokymosi galimybes ir jų plėtrą (2004 m.), neformaliojo suaugusiųjų švietimo būklę ir gyventojų bei darbdavių požiūrį į suaugusiųjų švietimą (2005 m.), šio švietimo organizavimą savivaldybėse (2006 m.) ir kt.¹ Bet mažai žinoma, kaip suaugusiųjų švietimo tikslų įgyvendinimas ir rezultatai atrodo pačių šio proceso dalyvių akimis, jų požiūriu ir jų gyvenimo kontekstuose, ar ir kaip suaugusiųjų mokymasis keičia jų gyvenimo trajektorijas, padeda tobulinti gyvenimo kokybę, aktyvų pilietiškumą visose gyvenimo srityse, įsidarbinimo galimybes. Šiuolaikinių visuomenių tyrėjai pabrėžia individualaus pasirenkančio subjekto vaidmenį, kuriant savo asmeninį gyvenimą ir identitetą: kitaip negu tradicinėse visuomenėse, kur žmonių gyvenimas didesne dalimi būdavo lemiamas visuomenės institucijų, „asmuo tampa refleksyviu projektu“, o „asmens tapatumas tampa refleksyviai organizuojamu siekiu <...> refleksyvinis Aš projektas verčia palaikyti rišlius, bet nuolatos revizuojamus biografijos naratyvus, įgyvendinamus daugiopų pasirinkimų kontekste“²; todėl „modernybės sąlygomis keičiamą aš reikia tirti ir konstruoti kaip dalį refleksyvaus proceso, kurio metu asmeniniai pokyčiai susiejami su socialiniais“³. Todėl tikslinga empiriškai tirti ne tik dekontekstualizuotus suaugusiųjų požiūrius į mokymąsi, jo motyvus ar rezultatyvumo vertinimus, bet ir to mokymosi rezultatyvumą konkrečiuose žmonių gyvenimo kontekstuose, jų gyvenimo projektų, planų ir trajektorijų atžvilgiu.

Šio tyrimo **tikslas** – nustatyti svarbius patiems besimokantiems socialinius ir asmeninius suaugusiųjų mokymosi rezultatyvumo kontekstus ir aplinkybes.

Siekiant šio tikslo, tyrimui keliami šie uždaviniai:

¹ Žr.: www.smm.lt/svietimo/bukle/tyrimai

² Giddens, Anthony. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, p. 14

³ Giddens, Anthony. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, p.49

- Nustatyti tipiškas subjektyvias suaugusiųjų mokymosi reikšmes ir vertinimus jų gyvenimo projektų – biografijų, gyvenimo planų kontekstuose ir jų atžvilgiu.
- Nustatyti ir aprašyti kai kuriuos socialinius bei socialinius–psichologinius kontekstus ir veiksnius, susijusius su rezultatyviu bei nerežultatyviu suaugusiųjų mokymusi.

Tyrimo metodologijos pasirinkimą lėmė tyrimo tikslas, todėl pasirinkta kokybinė - biografinio tyrimo - metodologija. Ši metodologija padeda atskleisti, kaip, minėtais A. Giddenso žodžiais, „asmeniniai pokyčiai susiejami su socialiniais“: biografinis pasakojimas yra socialinis konstruktas, kuriame susikerta individuali ir socialinė *praxis* bei socioistoriniai pokyčiai⁴. Biografinius tyrimus nuo kitų kokybinių tyrimų skiria jiems būdingas atskleidžiamų reiškinių platumas, holizmas ir procesualumas⁵, todėl jie gali padėti atskleisti individualias mokymosi situacijas diachroniniu (pavyzdžiui, jo reikšmingumo ar motyvacijos raidos ir pan.) aspektu bei visapusiškai.

Tyrimo **metodas** – *pusiau struktūruoti biografiniai interviu*. Jie iš dalies transformuoti kaip *leitmotyvų* interviu, kur leitmotyvas – mokymasis ir jo rezultatai; autobiografinio pasakojimo apie įvairius gyvenimo ciklo laikotarpius metu klausta apie su mokymusi, karjera, gyvenimo planais, pasitenkinimu gyvenimu susijusius dalykus. Taip pat tais pačiais klausimais – apie suaugusiųjų mokymosi rezultatyvumą besimokančiųjų gyvenimo planų, kontekstų atžvilgiu - atlikti keli *ekspertų interviu* su suaugusiųjų mokymo centrų vadovais ar pedagogais.

Atranka. Apklausiai atrinkti dviejų tipų respondentai – 1) suaugusieji, besimokantys suaugusiųjų mokymo centruose; 2) darbo rinkos mokymo proceso dalyviai – žmonės,

⁴ Bertaux D.(1981) *Introduction*. Bertaux D. (ed.) *Biography and Society*. London: Sage , p.6.

⁵ Miller R..L. (2000). *Researching life stories and family histories*. London: Sage

siekiantys įgyti profesinę kvalifikaciją ar persikvalifikuoti. Kaip ekspertai apklausti ir mokymo centrų, kuriuose vyko apklausa, vadovai.

Tarp besimokančių bendrojo lavinimo mokymo centruose suaugusiųjų apklausti dviejų suaugusių mokymo centrų - Vilniaus ir Kėdainių – moksleiviai ir vadovai arba pavaduotojai; taip pat apklausti Vilniaus Jeruzalės darbo rinkos mokymo centro moksleiviai ir pedagogai. Viso atlikta 20 interviu: 8 interviu su besimokančiais suaugusiųjų mokymo centruose ir 8 su darbo rinkos mokymo centro kursų dalyviais bei keturi ekspertų interviu su suaugusiųjų mokymo institucijų vadovais ir pedagogais.

I. SUAUGUSIŲJŲ BENDROJO LAVINIMO REZULTATYVUMAS

1. 1. Subjektyvios suaugusiųjų bendrojo lavinimo reikšmės besimokantiems

Suaugusiųjų mokymo centrų vadovai atkreipia dėmesį į gana didelę besimokančiųjų „migraciją“ – suaugusiųjų gyvenime yra daugybė priežasčių, dėl kurių jie išeina iš mokyklos arba ją keičia: ypač mažesniuose miestuose kol kas nemaža dalis dirbančio mažai kvalifikuotą darbą jaunimo emigruoja į užsienį, išeinama dėl šeimos, darbo, sveikatos, gyvenamosios vietos pakeitimo aplinkybių ir kt. Centrų vadovų teigimu, Vilniaus suaugusiųjų mokymo centre išeina iš mokyklos jos nebaigę apie trečdalis moksleivių, Kėdainių mokymo centre mokinių „rotacija“ irgi nemaža. Todėl kiekybinius rezultatyvumo rodiklius nustatyti sunku, bet šio kokybinio tyrimo rezultatai rodo esant nemažą, subjektyviu tiriamųjų požiūriu, teigiamų mokymosi rezultatų netgi nepriklausomai nuo to, ar besimokantieji baigs mokyklą ir gaus atestatą.

Užrašytos ir analizuojamos daugiausia „sėkmės“ istorijos, nors kai kurių respondentų gyvenime yra buvę ir nesėkmingo mokymosi etapų; tai kaip tik padeda išryškinti nerezultatyvaus ir rezultatyvaus mokymosi kontekstų skirtumus.

Pasakojimai išryškina žmonių **ateities tikslų ir perspektyvų** reikšmę mokymuisi, siekiant bendrojo vidurinio išsilavinimo. Mokymasis suaugusiųjų mokymo centruose ir teigiami jo vertinimai labai stipriai susiję su besimokančiųjų gyvenimo planais, iškelto tikslo siekimu. Suaugusiųjų mokymasis jau neprivalomas, todėl būtent gyvenimo planai, tikslai ir sukuria stiprią motyvaciją bei padeda įveikti kartais gana nemažas kliūtis, ypač kai į mokyklą sugrįžtama po daugelio (keliolikos ir daugiau) metų. Pasakojimuose išryškinamas pasiryžimas siekti tikslo, jis aiškiai formuluojamas ir mokymąsi bei jo rezultatyvumą lemia ne tiek praeities – jau gyvento gyvenimo - patirtis, kiek siekiama

ateities perspektyva. Daugeliui suaugusiųjų ši mokymosi pakopa yra tik tarpinė grandis, veiksnys jų profesiniuose planuose; kartais tai konkrečiai suplanuota karjera, kartais - laiptelis siekiant aukštesnės profesinės ir socialinės pozicijos, kuri šioje jų gyvenimo pakopoje dar nėra tiksliai apibrėžta. Sėkmingai šiose mokyklose mokosi žmonės, kurių netenkina bet kokia pozicija ir bet koks darbas, o norima siekti aukštesnių pozicijų. Mokymosi ryšį su ateities gyvenimo planais atskleidžia šie pasakojimų fragmentai:

„Noras kažko tai siekti, kad ne veltui pragyventa. Reikia eiti drąsiau į priekį, stumtis į priekį. Planuoju mokytis aukštojoje neakivaizdžiai, vakarinėj gal nepatempsiu, darbas. Techninius dalykus studijuosiu“ (22 m. vyras, Vilnius).

Kai pradėjo ardyti proftechnines, mečiau, 17 metų ištekėjau, vaikučiai, namuose, mokytis nėra kada, tų vaikučių daug, šeši, vyras sako, pasimokyk, dabar be vidurinės jokio darbo negausi, nebent kokia šlavėja, kartu su vaikais ir mokausi. bandysiu toliau dar pasimokyti, pabaigus vidurinę (32 m. moteris, Kėdainiai).

Pats save paskatinau – gyvenime įsitvirtinti apsisprendžiau. Darbą su mokslu sunku suderinti – kai vakare pavargsti, sunkūs kontroliniai, norisi mesti, bet galvoji, galvoji, ir norisi toliau mokytis, reikia (20 m. vyras, Vilnius).

Tad pagrindiniai socialiniai „traukiančios“ motyvacijos šaltiniai – aukštesnės socialinės pozicijos, karjeros galimybės ir siekiai, o „stumiančios“ - tam tikra neigiama visuomenės nuomonė, nuostatos nebaigusių vidurinės mokyklos jaunų žmonių atžvilgiu, kurias pastebi tiek patys mokiniai, tiek mokyklų vadovai; tai nebūtinai stigmatizacija, bet tam tikras neigiamas nebaigusių vidurinės ar tuo labiau pagrindinės mokyklos vertinimas, ypač jaunimo atžvilgiu, pastebimas įvairiose – tiek darbo, tiek formalaus ir neformalaus bendravimo socialinėse situacijose:

„Nes gėda prieš kitus, kad baigęs tik dešimt klasių, dvylikos nebaigęs, visi beveik draugai baigę“ (20 m. vyras, Kėdainiai).

„Nes dabar daug tas popieriukas ir darbe lemia, kai tu neturi vidurinės, į tave kitas požiūris. Kai kas pasijuokia, kad tu vidurinės nebaigęs. Arba daug kam pasakai, kad dar mokaisi vidurinę, ir stebisi žmonės, nesupranta situacijos“ (23 m. vyras, Vilnius).

Vidurinis išsilavinimas jaunimo tarpe suvokiamas kaip labai svarbus ne tik darbo rinkoje, visuomenės nuomonėje, bet ir daugelyje buitinių bei kitų socialinių situacijų:

Gyvenimo aprašyme parašykite – nebaigęs vidurinės – niekas nepriims. Nes yra toks požiūris – ką jis sugeba, jei nebaigęs vidurinės. Banke net vartotojo paskolos negausi“ (22 m. vyras, Vilnius).

Tad vidurinis išsilavinimas daugumos suvokiamas kaip būtina sąlyga, suteikianti galimybę rinktis gyvenimo kelią; nebaigus vidurinės mokyklos, galimybės, ypač jaunimui, žymiai labiau ribotos; būtent toks šios (nebaigusio vidurinės jaunuolio) situacijos išgyvenimas paskatino mokytis vieną respondentą:

„Mokiausi mokykloje ir nebuvo pats geriausias mokinys, ir po dešimtos klasės sakė, arba išeik, arba išmesim. Išvažiavau į Angliją, ten išbuvo pusantrų metų. Grįžęs čia, tiesiog nežinojau kur eit, kur kabintis, nes tik dešimt klasių baigęs, nežinojau, kur eit. Draugai sako – eik į profesinę, man specialybė patiko automechaniko, bet mokytis buvo sunku, dar trys metai, neištvėriau...Patirtis, ir užsienyje, proto truputį davė, buvau vėjavaikis; dabar jau pats bandau kapstyti. Bandysiu dirbti ir mokytis. Jei nesistengsi, aišku, teks išeiti. Norėčiau baigti dvyliką, o po to kaip ir kolegija. Nes žmogus su dvylika klasių jau nestovi kryžkelėje, jau gali darbo ieškoti, mokytis. “ (28 m. vyras, Kėdainiai).

Patirtį dirbant ir gyvenant užsienio šalyje šis respondentas taip pat vertina visų pirma mokymosi (šiuo atveju – savaiminio) rezultatų požiūriu:

„Viena, kuo džiaugiuosi – kad anglų kalbos išmokau, Tikrai džiaugiuosi“ (28 m. vyras, Kėdainiai).

Bet, nepaisant vidurinio išsilavinimo svarbos gyvenime ir visuomenėje suvokimo, daugelis pabrėžia, kad buvo nelengva pasiryžti grįžti į mokyklą; ypač tai ryšku maždaug trisdešimties metų ir vyresnių moterų istorijose, matyt, kai kuriose socialinėse aplinkose visuomenės nuomonė ne visuomet skatina tokio amžiaus moterų mokymąsi:

„Norėjau aš jau seniai pradėti, bet nediršau. Kvaile galėjo palaikyti.<...> Draugės gal daugiau palaiko, jos ir pastūmėjo. Yra visokių – kiti pasišaipto - turi vaikų, tai sėdėk namie. Teigiami pokyčiai mano gyvenime. Atestatas - pagrindas toliau stoti mokytis. Bandysiu toliau dar pasimokyti, pabaigus vidurinę. Kolegija čia Kėdainiuose yra, nereiks važinėti. Galima ir toliau mokytis – yra internete informacija ir pan. Vaikai pamokė kompiuteriu naudotis.“ (32 m. moteris, daugiavaikės šeimos mama, Kėdainiai)“.

Kiti tokio amžiaus jau būna įsitvirtinę ir jiems tai neįprasta, iš fantazijos srities – kai tau trisdešimt penkeri metai, ar dar ateitum į vidurinę? Sunku atsisėsti prie knygų, kai turi verslą ir šeimą. Galbūt tikėjaisi, kad galiu, ir ryžausi. Žinios pasikeitę per septyniolika metų, aukštesni reikalavimai. Bet be mokslo vis tiek niekur nepažengsi. Jei norėčiau susirasti kitą darbą, būtų didelė kliūtis. Visur reikia vidurinio. Pati noriu baigti mokslus ir dirbti visai ką kita. Ketinu mokytis toliau“. (35 m. moteris, Varėna – Vilnius).

Žemiau aptariama istorija iliustruoja atvejį, kai formaliajame mokymesi dalyvaujama, siekiant formaliai įsitvirtinti savarankiško ir neformalaus mokymosi būdu pasiektose socialinėje pozicijoje, bet ir šiuo atveju pasiryžti tęsti mokslą nelengva, taip pat ir pradėjus mokytis, greta respondentės vardijamų teigiamų dalykų (naujų bendrojo lavinimo, nors tiesiogiai nereikalingų specialybei, žinių, formalaus įsitvirtinimo profesijoje) mokymasis sukelia sunkumų derinant su kitomis gyvenimo sritimis: *Mečiau mokyklą paskutinėje klasėje, nes sukonfliktavau su mama. Paskui ištekėjau, keturi vaikai: šešiolikos, keturiolikos ir dvylikos, mažoji mergaitė penkių metų. Dirbau, buhalteriauvau, sekėsi neblogai, bet norėjau daugiau tų žinių. Turiu du pažymėjimus įvairių kursų. <..>Daug metų norėjau mokytis, bet nesiryžau. Prieš ketverius metus nesiryžau dėl pablogėjusio regėjimo. Susitaikiau, prisitaikiau ir nusprendžiau. Mane neblogai vertina kolegos, laiko sau lygia, bet reikia to formalaus patvirtinimo.* (38 m. moteris, Kėdainiai).

Šiuo atveju vardan konkretaus ateities tikslo pasiryžtama atsisakyti reikalingo ir anksčiau skirto darbui ir šeimai laiko ir dėmesio:

Yra ir neigiamų pasekmių - darbas kiek nukenčia, kai ką palieku ateičiai ir vasarai. Nuo septynių ryto iki aštuonių vakaro manęs nėra namie; kita vertus, vaikams tai duoda savarankiškumo. Bet tai laikina, vis tiek kažkaip...(38 m. moteris, Kėdainiai).

Kita vertus, ši respondentė neformalaus ir savaiminio, savarankiško mokymosi būdu yra pasiekusi aukštą profesinę kompetenciją ir formalus mokymasis jai, galbūt, nebūtų būtinas, jei šalyje veiktų neformaliojo ir savaiminio mokymosi formalaus pripažinimo sistema.

1. 2. Rezultatyvumas naujų kompetencijų ir asmenybės ugdymo požiūriu

Gyvenimo istorijos rodo (tai atsispindi ir čia cituotuose pasakojimų fragmentuose), kad, nepaisant neretai nelengvo pasiryžimo vėl pradėti mokytis, daugelis planuoja tęsti mokymąsi ir ateityje, studijuoti savo darbo srities arba kitą specialybę aukštojoje mokykloje ir pan. Tai rodytų, kad suaugusiųjų mokymosi patirtis suformuoja ir **motyvaciją bei kompetencijas mokytis toliau, kai kam – mokytis visą gyvenimą.** Pastarąjį atvejį iliustruoja ši citata: „*Pats gyvenimas priverčia, naujos technologijos. Pati išmokau dirbti kompiuteriu, kursuose moku geriau už baigusius mokyklas. Visus raginu eiti mokytis. Sustoti ties nepasiektais dalykais - tiesiog pasiduoti gyvenimui*“ (37 m. moteris, Kėdainiai).

Tad respondentų gyvenimo istorijose atsispindintį mokymosi orientavimą į ateities planus galima vertinti ir kaip kompetencijos mokytis visą gyvenimą formavimosi išraišką; šiai kompetencijai skiriamas didelis dėmesys *Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose* (2003 m.): jose numatoma, kad daug dėmesio turi būti skiriama tam, kad mokiniams būtų sudarytos palankesnės sąlygos įgyti ir plėtoti asmeninę, socialinę, pažinimo ir kultūrinę kompetenciją, kurią sudaro vertybinių nuostatų, gebėjimų, žinių ir

supratimo visuma, laiduojanti ir mokymosi visą gyvenimą nuostatų ir įgūdžių susiformavimą.

Daugelis mini subrendimą, pasikeitusį požiūrį į žinias, mokymąsi, pasireiškiantį savanoriška, neprievartine motyvacija; respondentai, ypač vyresni, pabrėžia ir naujų kompetencijų formavimąsi – žinios traktuojamos būtent šiuo požiūriu :

Dabar gal daugiau įdomi ta informacija, negu vaikystėj. Mano požiūris į mokslą pasikeitė į gerąją pusę. Aš galiu sulyginti save su broliu – brolis dar lengvabūdiškai žiūri, aš atsakingai. Profesinėj dar lengvabūdiškai žiūrėjau, kai pradėjau suaugusių, norisi greičiau, ir tada gailėtis pradėti, kad anksčiau nesimokei, ir tau reikia to mokslo ir stengies stumtis į priekį. Jeigu yra noras mokytis, tai mokysies. Kol pats nesuvoksi, kad tau to reikia, nieko nepasieksi. (22 m. vyras, Vilnius).

Suaugęs žinai ko nori, to ir sieki. Dabar ir įdomu. Protingesnis atrodo pasidarai, daugiau supranti. (32 m. moteris, Kėdainiai)

Istorijoj, literatūroj – iš pagrindų viskas pasikeitė. Labai daug naujo sužinau, ypač istorijos, kai kurie tarpsniai visai nežinomi. (37 m. moteris, Kėdainiai).

Suaugusiųjų mokymasis bendrojo lavinimo mokyklose nemažai daliai besimokančiųjų susijęs ir su gana radikaliais asmenybės pokyčiais, jų pačių įvardijamais kaip subrendimas, atsakomybė, didesnis pasitikėjimas savimi ir pan. Tai rodo jų ankstesnio mokymosi istorijos iki sugrįžimo į mokyklą, kurios atskleidžia, kad vidurinio išsilavinimo neįgijimas iki suaugusiojo amžiaus neretai susijęs būtent su psichologinėmis problemomis ir jas sąlygojančiomis socialinėmis situacijomis. Tik kai kurie respondentai paliko vidurinę mokyklą verčiami išorinių aplinkybių, daugeliui tai susiję su psichologinėmis asmeninio gyvenimo problemomis, bendravimo, konfliktiškų santykių su mokytojais ar tėvais, mokymosi sunkumų situacijomis, kurios savo ruožtu nulemtos šeimos ir kitų socialinių aplinkybių (dažnai tai nepilnų šeimų paaugliai ir pan.). Todėl daugelis akcentuoja subrendimo, pasikeitusio požiūrio ir vertybių, rodančio paauglystės psichologinių problemų įveikimą, momentus. Papasakotos istorijos rodo, kad būtent

pasiryžimo ir drąsos vėl grįžti į mokyklą ir tikslo siekimo momentas yra svarbiausias; daugelis požymių rodo, kad tolesnė sėkmingo mokymosi ir sunkumų įveikimo patirtis daro teigiamą psichologinę įtaką asmenybės ir tolesnio mokymosi kompetencijų bei motyvacijos formavimuisi ir toliau mokytis jau yra lengviau, nes gaunama daug psichologiškai teigiamos paramos tiek dėl atsiveriančios aukštesnių socialinių pozicijų perspektyvos, tiek dėl teigiamos aplinkinių reakcijos, tiek ypač dėl didėjančio pasitikėjimo savimi, savigarbos, stiprėjančio teigiamo asmeninio identiteto:

Reikia nebijoti eiti toliau mokytis – eiti drąsiai į priekį. (26 m. vyras, Vilnius)

Darbdavys pirmiausia žiūri, kaip tu dirbi, gal tik pasitikėjimas savimi didesnis. (23 m. vyras, Vilnius).

Tai svarbu ir karjerai, ir asmenybei, ir pats viduj tiki savim, kad tu gali tai padaryti. Pasitikėjimo daugiau įgauni, kai ne per prievartą, pats pradedi mokytis. (31 m. vyras, Vilnius)

Nepaisant sudėtingumo derinti mokymąsi, darbą ir šeimą, atkreipiamas dėmesys ir į palankią tėvų mokymosi įtaką vaikams:

Galbūt pavyzdys yra vaikams, kad po tiek metų vis tiek reikia ir galima mokintis. Vaikams mano labai įdomu, kad po septyniolikos metų mama išėjo mokintis, berniukai mano atsiverčia, pasiskaito, sako, ir tą, ir tą mokinausi. Ir mano, ir šeimos gyvenimą mokymasis keičia teigiama linkme. (34 m. moteris, Varėna –Vilnius).

Asmenybinę bei socialiai lemiamą motyvaciją mokytis, motyvus užbaigti tiek nebaigtą profesinę, tiek vidurinę mokyklą ir mokytis toliau rodo žemiau cituojama gyvenimo istorijos ištrauka; šiuo atveju respondento motyvaciją skatina ne karjeros tiesioginiame darbe reikalavimai ar konkretūs planai, o visuomenės normos, visuomenėje vyraujantis požiūris į vidurinę mokymąsi, aukštesnės socialinės pozicijos siekis bei asmenybės savigarbos, tobulėjimo, asmeninio tikslo siekimo poreikiai:

Pradinėj sekėsi labai gerai, su pagyrimo raštais, vėliau atvažiavom į miestą, prasidėjo draugai, perversmas, tais laikais tarp jaunimo buvo populiariu ieškoti metalo,

kad turėti kapeikų, kažko nusipirkt – taip pradėjau nelankyt mokyklos, blogi pažymiai, teko mest. Po dviejų kursų profesinė mama susirgo ir teko mesti ir eiti dirbti, turėjau mažesnę brolių ir sergančią mamą. Dabar jau kaip ir atsistojau ant kojų, dirbu, šįmet pavasarį baigiau savo specialybės profesinę, o rudenį nusprendžiau grįžti ir į vidurinę. Aš statybininkas, dabar statybininkų ir taip trūksta, tai karjerai tas profesinės diplomas kaip ir neturi įtakos. Mokytis, kaip sakoma, niekada ne vėlu. Nusprendžiau baigti dvyliką, o jei išeis, mokytis ir toliau. Vidurinė gana sunku, nes 13 metų tarpas, daug ką reikia prisiminti iš naujo. Neigiamos įtakos mano gyvenimui tai neturi, o jei pradėjau kažką, noriu ir baigti. Darbe ir be vidurinės galėjau kilti karjeros laiptais, bet be vidurinio nesiryžau. (29 m. vyras, Kėdainiai)

1. 3. Mokymosi prieinamumo vertinimai autobiografiniuose pasakojimuose

2004 m. patvirtintoje *Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategijoje* ir jos įgyvendinimo plane numatyti uždaviniai didinti mokymosi prieinamumą, sukurti „antrojo šanso“ galimybes tiems, kurie neįgijo pagrindinio ar vidurinio išsilavinimo iki 18 metų. Teigiamus šių uždavinių įgyvendinimo rezultatus atspindi suaugusių mokinių jiems suteiktų mokymosi galimybių vertinimai. Kaip svarbiausias respondentai išryškinamos galimybės mokytis, kurias galima derinti prie jų situacijos. Teigiamai vertinamos galimybės pasirinkti mokymosi formą ir laiką – vakare ar ryte, neakivaizdinį, distancinį, savarankišką, modulinį mokymąsi ir pan.. Tai padeda suderinti darbo, mokymosi ir šeimos poreikius – išspręsti vieną svarbiausių suaugusiųjų mokymosi problemų:

Didžiausia kliūtis –suderinti darbą su mokslu. Vakare negali prisėsti prie knygų po darbo, nes eini į pamokas, mokaisi tik savaitgaliais. (22 m. vyras, Vilnius)

Ir laiko trūksta, ir nuovargis. Keturias dienas pasimokai, jei kas sunkiau sekasi - korepetitorius susirandi, tai penki vakarai, savaitgalį dėl savęs dar pasprendžiu, kad geriau įsisavinčiau. Noriu toliau studijuoti (28 m. vyras, Vilnius)

Pamokos vyksta tinkamu laiku, nuo 13 val., galima susitarti su darbdaviu. (29 m. vyras, Kėdainiai).

Mokantis neakivaizdžiai, pagrindinė kliūtis yra laiko trūkumas. Man atvažiuoti yra sąlygos, aš galiu atvažiuoti vieną dieną per savaitę. Man dar atstumas, užduotys kartais gana sudėtingos, bet kažkaip įveikiu. (34 m. moteris, Varėna –Vilnius).

Kitas aspektas, kurį pabrėžia jaunesni moksleiviai, ypač turėję palikti vidurinę mokyklą, „iškristę“ iš jos dėl psichologinių, bendravimo problemų, konfliktiškų santykių su mokytojais - pedagogų pagarba ir dėmesys moksleiviui, jų požiūris kaip į suaugusįjį, nepriklausomai nuo mokymosi rezultatų, taip pat pagalba ir individualus darbas bei dėmesys:

Ir pažymiai buvo blogi, konfliktinis buvau, su mokytojais nesutariau. Pasidaviau draugų įtakai, maištaut pradėjau. Labai gera programa – suaugusiųjų mokymas, tiems, kurie kažkokias klaidas padarė jaunystėj ar kažką. Dieninėj skyrėsi mokytojų požiūris – čia žiūri kaip į suaugusį, ne paauglį. (22 m. vyras, Vilnius)

Čia geriau susikalbi su mokytojais. Bendrauji kitaip, ne iš aukšto žiūri mokytojai, žinoma, mokytojas yra mokytojas (21 m. vyras, Vilnius).

Sunkumų nėra, mokytojai tolerantiški, supranta, man čia patinka. (32 m. moteris, Kėdainiai).

Čia daugiau dėmesio skiria vienam žmogui, kad jį ištempt, padėt, paaiškinti. Kitoks mokytojų požiūris, kitaip žiūri į tave“ (20 m. vyras, Kėdainiai).

Kitas svarbus, ypač jaunesniems, prieinamumo aspektas – nemokamas mokymasis:

Jei būtų mokymasis mokamas, nebūtų tiek mokinių. Tai labai svarbu. Aš neįsivaizduoju, kaip su dabartiniu atlyginimu reikės mokėti už aukštąjį mokslą, jei įstosiu (22 m. vyras, Vilnius). Esant didelį besimokančiųjų skaičių patvirtina ir vieno Vilniaus Suaugusių mokymo centro vadovė: Dabar turime 286 dvyliktokus, bet tiek nebaigs, migracija didelė dėl įvairių aplinkybių – išvyksta, keičia darbą, šeimos aplinkybės ir pan.,

kai kas jau turi atestatus, bet nori pasimokyti ir perlaikyti. Migruoja maždaug vienas trečdalis.

Tad tiek patys besimokantieji, tiek centrų vadovai išryškina motyvacijos ir ją lemiančių ateities tikslų siekimo svarbą sėkmingam ir rezultatyviam mokymuisi; vadovai taip pat pastebi, kad labiau motyvuoti yra kiek vyresni žmonės, bet jų mažėja, o tarp jaunesniųjų daugėja „nepatogių“ mokinių, kurių dėl įvairių priežasčių „atsikrato“ gimnazijos ir kitos bendro lavinimo mokyklos. Jų mokymosi motyvacija, vadovų nuomone, iš dalies „priverstinė“, kai kuriuos atveda tėvai. Bet tai nėra statistiškai patvirtintos tendencijos, o tarp jaunųjų, kaip rodo ir šio tyrimo rezultatai, yra nemaža labai motyvuotų ir sėkmingai besimokančių bei rezultatyviai siekiančių įgyvendinti savo gyvenimo planus suaugusių moksleivių. Bet tai, kad bent dalis „blogųjų“, „nepatogiųjų“ mokinių suaugusiųjų mokymo centruose pritampa ir daugiau ar mažiau sėkmingai mokosi bei jų pasakojimuose teikiama didelė vertė būtent pagarbiam ir individualizuotam požiūriui į mokinį suaugusiųjų centruose rodo, kad dalį „iškritusiųjų“ paauglių bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose galėtų išsaugoti dėmesys, pagarba ir individuali pagalba „sunkesniems“ mokiniams, užuot jais „atsikračius“, siekiant geresnių mokyklos rodiklių.

Tad suaugusiųjų mokymosi bendrojo lavinimo mokykloje reikšmės autobiografiniuose pasakojimuose išryškino dvi pagrindines teigiamą šio mokymosi rezultatyvumą lemiančias veiksnų grupes: 1) **socialinius veiksnius** – visuomenės institucijose ir viešojoje nuomonėje vyraujančias normas bei praktikas, pagal kurias formalus vidurinis išsilavinimas yra būtina sąlyga, norint turėti darbo bei profesijos pasirinkimo galimybes ir pasiekti bent kiek aukštesnę socialinę poziciją; jie lemia, kad **vidurinio išsilavinimo būtinumas yra suvoktas kaip socialinė norma** tiek tarp tų, kurie mokosi sėkmingai, tiek tarp nelabai sėkmingai besimokančių suaugusiųjų. 2) **subjektyvius - asmenybinius veiksnius**, tarp kurių svarbiausi šio mokymosi ryšys su individo gyvenimo tikslais bei planais ir jų lemiamą stiprią mokymosi motyvaciją jam teikiama reikšmę gyvenime.

Suaugusiųjų mokymasis, savo ruožtu, **formuoja ir kompetencijas bei motyvaciją mokytis toliau**, kai kam prisideda ir prie mokymosi visą gyvenimą motyvacijos ir kompetencijų formavimo.

Mokymasis kaip tikslo siekimas ir sunkumų įveikimas kartu su besikeičiančia teigiama linkme socialine pozicija ar bent jos gerėjimo perspektyvomis **padedą tobulėti ir asmenybei**, formuoja teigiamą savęs vertinimą, savigarbos jausmą ir teigiamą asmeninį identitetą.

Pagrindinės suaugusiųjų mokymosi bendrojo lavinimo mokykloje kliūtys, išryškėjusios pasakojimuose – **sudėtingumas derinti mokymosi ir darbo bei šeimos gyvenimo sritis** bei kai **kuriuose socialiniuose kontekstuose pasireiškiančios neigiamos nuostatos tam tikrų žmonių grupių suaugusiųjų mokymosi atžvilgiu**: kai kurių žmonių grupių – vyresnio amžiaus, turinčių dideles šeimas moterų it kt. mokymasis bendrojo lavinimo mokyklose kartais laikomas nepriimtiniu ir daliai žmonių tai sukuria psichologinius barjerus apsisprendžiant mokytis. Todėl labai svarbu skatinti suaugusiųjų mokymosi motyvus, kad suaugusiųjų mokymasis bendrojo lavinimo mokykloje, kaip ir vaikų, visuomenėje taptų savaime suprantamas. Tuo labiau tai aktualu formuojant nuostatas mokytis visą gyvenimą, kurios yra dar mažiau įsitvirtinusios.

II. DARBO RINKOS MOKYMO REZULTATYVUMAS

2.1. Subjektyvios darbo rinkos mokymo reikšmės ir socialiniai jų kontekstai autobiografiniuose pasakojimuose

Darbo rinkos mokymo rezultatyvumą statistiškai – pagal įsidarbinančių ir sėkmingai dirbančių pagal įgytą specialybę žmonių skaičių – sunku nustatyti; tai įmanoma nebent tęstiniais (longitudiniais) tyrimais. Vis dėlto šio mokymo ryšys su planais dirbti lemia nemenką rezultatyvumą bent įsidarbinimo galimybių požiūriu, pavyzdžiui, mokymo centro statybininkų specialybės mokytojo nuomone, *„Po kursų bando darbintis apie 70 proc., bet kiek toliau išlieka, pasakyt negaliu“*. Bet mokinių autobiografiniai pasakojimai, kaip ir bendrojo lavinimo atveju, atskleidžia subjektyvias rezultatyvumo jų gyvenimams reikšmes.

Profesinio darbo rinkos mokymo reikšmės labiau susijusios su praktinėmis funkcijomis - įsidarbinimo, įsitvirtinimo darbo rinkoje bei profesinių kompetencijų įgijimo poreikiais ir motyvais, mažiau – su bendresnėmis funkcijomis – asmenybės tobulinimo, motyvacijos mokytis profesijos bei mokytis visą gyvenimą ugdymu. Taip pat mažesnė dalis čia besimokančiųjų turi konkrečius ar mažiau konkrečius gyvenimo planus, siejamus su šiuo mokymusi ar profesija.

Mokymosi reikšmės jų gyvenimo planuose atžvilgiu respondentus galima suskirstyti į šias grupes: 1) tuos, kuriems šis mokymasis susijęs su konkrečiais profesiniais/gyvenimo planais ir tikslais ir šis mokymasis yra etapas, laiptelis siekiant tikslo – tai ketinantys dirbti pagal šią specialybę - persikvalifikuojantys arba įgyjantys specialybę ir ketinantys toliau jos mokytis; 2) antrąją grupę sudarytų žmonės, kuriems šio mokymosi motyvacija yra noras išmokyti kokios nors konkrečios profesinės veiklos (dažytojo, tinkuotojo, plytelių klotėjo ir pan.), ketinant laikinai ar papildomai tuo užsiimti šalia pagrindinės

veiklos ar tikslo; 3) trečiąją grupę sudarytų žmonės, pasirinkę mokymąsi darbo rinkos mokymo centre atsitiktinai ir neketinantys ar neplanuojantys dirbti pagal įgytą specialybę; šiai grupei priskirtini ir žmonės, kurie net ir norėdami dirbti neturi realių galimybių įsidarbinti pagal įgytą specialybę, pavyzdžiui, vyresnio amžiaus žmonės, kuriems likę keli metai iki pensijos ar pensijinio amžiaus žmonės, besimokantys statybininko profesijos: jų mokytojo nuomone, „žmonės nuo 56 iki 60 metų, keli metai iki pensijos, neturi darbo, jiems reikia sulaukti pensijos ir jie lanko kursus; bet jų jau neims į statybą“.

Tarp tų, kurie **sieja darbą išmoktoje profesijoje su tolimesniais gyvenimo planais ar karjera**, vieną dalį sudaro persikvalifikuojantys ir išliekantys toje pačioje socialinėje pozicijoje, kitą – ketinantys toliau studijuoti šią sritį ir siekti karjeros; abiem atvejais mokymasis vertintinas kaip rezultatyvus. Pagrindinis rezultatų šios grupės mokymąsi skatinantis motyvas yra darbo rinkos poreikiai – specialybės ir diplomo reikalingumą ir teikiamus pranašumus įsidarbinant suvokia tiek pradedantis dirbti jaunimas, tiek persikvalifikuojantys ar jau turintys nemažą darbo patirtį vyresni žmonės.

„Aš išėjau iš darbo ir pasirinkau šią specialybę. Dirbau pasieny. <...> Pats kai mokaisi, žinai vieną metodą, čia sužinai kelis būdus, kaip geriau, greičiau padaryti. <...> Norėjau šios profesijos. Pradžiai užteks kursų, o toliau žiūrėsiu. Daug draugų dirba šioj profesijoj. Kiek paklausau, tai vien dėl popieriaus statybos firmose nepriima į darbą. Eigoj matysis, gal stosiu į aukštąją“ (29 m. vyras).

„Buvau įstojęs Vilniaus kolegijoj, paskiau išėjau, nepatiko patys mokslai, vadyba, nuobodu, ir daug sunkiau, negu vidurinėj. Kad neprarasčiau metų, atėjau čia. Skelbimai rodo, kad be specialybės praktiškai neįsidarbinsi. Plytelių klijėju mokausi. Nesunku, jei nori mokytis, tai išmoksi, kaip ir visur. Darbą su diplomu bus lengviau rasti. Geriau pagal specialybę, negu pagalbiniau, maišus nešioti. Planuoju ir aukščiau – į aukštąją, irgi prie statybų. Noriu statybininku, kursai - laiptelis į profesiją, kuri man patinka.“(22 m. vyras).

Kai kurios specialybės stipriai padidina įsidarbinimo galimybes, pavyzdžiui, suvirintojo; anot vieno respondento, „suvirintojų visoje Europoje trūksta, visur“. Jos pasirenkamos dėl jų paklausos darbo rinkoje ir gero darbo apmokėjimo ir tai siejama su įvairiais planais, kartais gana konkrečiais; bet ne visi planuoja įsidarbinti Lietuvoje, dalis orientuoti į užsienio šalių darbo rinką. Šios grupės žmonių mokymosi rezultatai dažniausiai geri (nors, kaip ir kitose specialybose, esama ir atsitiktinių žmonių), jie stengiasi gerai įsisavinti profesiją, kad galėtų joje įsidarbinti ir konkuruoti, gilinasi į ją ir vėliau joje dirba. Tipiškos siejančių mokymąsi su pozityviai keičiančiais jų gyvenimą ateities planais žmonių istorijos tokios:

„Man reikia pinigų savo planams įgyvendinti, Galvoju įsigyti specialybę, išvažiuoti į užsienį, užsidirbti ir grįžti. Pasilikti negalvoju, reikia kurtis čia, Tėvynėj. Universitetą, transporto priemonių inžineriją, mečiau po antro kurso dėl savo siekių. Su universiteto profesija būtų ilgiau, šituo keliu aš pasieksiu greičiau, ir sąlygos gali pasikeisti, tai surišta su energetika ir nekilnojamu turtu. Aš turiu savo tikslą ir Lietuvoje matau savo nišą, čia sąlygos puikios, reikia tik pasidomėti ir viskas įmanoma. Aš Lietuvoje pažįstu rinką, viską, savi namai yra savi. <...> Ateityje grįšiu studijuoti, be aukštojo niekur toliau nepajudėsi. Suaugusiųjų mokymasis suteikia galimybę siekti savo tikslų įvairiais būdais. Širdy kiekvienas esam jaunas, visą gyvenimą išliekam. Tik nuo noro priklauso“. (24 metų vyras).

Kadangi suvirintojo specialybė gana sunki, daugelis ją pasirinkusiųjų renkami neatsitiktinai ir sieja su planuojamais teigiamais gyvenimo pasikeitimais; motyvacijoje svarbus atspindintis darbo rinkos poreikius noras įsigyti profesiją ir sėkmingai įsidarbinti:

„Aš pakeičiau daug specialybių. Aš savo garaže jau virinu, su metalais dirbu, gerai sekasi, noriu pasimokyti, man patinka šis darbas. Proftechninė baigiau derintojo staklininko profesiją, dirbau, po to armija, po to vairuotoju dirbau. Metalais aš anksčiau domėjausi. Dabar pasikeis gyvenimas - eisiu kažkur dirbti suvirintoju. Darbas būtų menčiau apmokamas be diplomo“ (38 m. vyras).

„Mokėjau pats virinti, kaime padėdavau. Dirbau prie paminklų ir kitus darbus, bet neturiu profesijos – be profesijos sudėtinga. Planuoju, kai baigsiu, važiuoti į Angliją, mano giminės ten gyvena. Šis diplomas ten galioja.“ (21 metų vyras).

Ketinantis laikinai užsiimti išmokta profesija taip pat mokosi rezultatyviai, tik tarp jų daugiau pasirinkusių konkrečią specialybę atsitiktinai ir motyvacijoje mažiau svarbus diplomai ir galimybė dirbti būtent pagal šią specialybę, bet jiems taip pat svarbu įgyti kompetenciją ir įgūdžius:

„Kažką norėjau pakeisti, dirbau keturis metus sandėlininku, baigęs tik vidurinę. Tiesiog pabodo, reikėjo permainų. Kokią siuntė, tokią specialybę ėmiau per biržą. <...> Kol kas patinka ir rezultatai geri, nesunku mokytis. <...> Ateityje - kol pelninga, ketinu dirbti statybose. Manau, jei yra noras, įsidarbinti bus galima.“ (24 m. vyras).

„Bet svarbiausias rezultatas – išmoksiu šio darbo. Atėjau nusiteikusi, kad išmokti ir dirbti.“ (20 m. moteris).

Pasakojimuose, kaip ir mokymosi suaugusiųjų mokymosi centruose atveju, ryški gyvenimo planų ir tikslų bei motyvacijos, asmeninio domėjimosi profesijomis įtaka mokymosi rezultatyvumui, bet su jais tampriai persipynusios socialinės aplinkybės ir kontekstai, visų pirma darbo rinkos ypatumai ir reikalavimai: profesijų paklausa ir reikalavimai joms, išryškinantys formalaus mokymosi svarbą, profesijų darbo užmokestis, profesijų prestižas ir kt.

2. 2. Darbo rinkos mokymo rezultatyvumo kliūtys

Pasakojimuose išryškėjusias mokymosi visų specialybių kursuose **nerezultatyvumo** – neįsidarbinimo ar nenoro dirbti - priežastis galima apibūdinti taip:

Psichologinės priežastys, susijusios su besimokančiojo asmenybe: tai žmonės, turintys psichologinių problemų, priklausomybių ir pan., kuriuos kursų vadovai ir apibūdina kaip

“ilgalaikius bedarbius, kurie kursuose „stumia laiką“, jie negalės dirbti dėl psichologinių priežasčių, su jais pirmiausia turi dirbti psichologas. Tokių žmonių kursuose daugėja – girtuoklių, benamių, blogiau pasiruošusių, sunkiau išmokstančių ir pan. Darbo birža juos nukreipia, bet jie neįstengia išmokti“.

Motyvacinės priežastys – neturintys motyvacijos dirbti šioje specialybėje, neapsisprendę dėl savo gyvenimo planų, „atsitiktiniai“ žmonės. Šiai grupei vadovai priskiria ir tik baigusius vidurinę, niekur kitur neįstojusius ar nestojusius mokytis, neapsisprendusius dėl ateities planų jaunuolius ar kitus neketinančius po kursų dirbti žmones, tarp jų dalį minėtų priešpensijinio amžiaus žmonių. Pasak mokytojų, jau praktikos metu išryškėja, kas dirbs: *„per praktiką jie privalo eiti į objektus, kas išeina, paprastai ir dirba, dalis ten ir pasilieka. Bet mes neturim teisės jų išvaryt į praktiką, tai paprastai tie, kas nenori dirbti, ir sėdi, neina, gauna stipendiją ir stumia laiką.“* Daliai atsitiktinai pasirinkusių darbo biržos kursus žmonių pasirinkta specialybė vėliau patinka ir jie joje dirba.

Dar viena nerezultatyvumo – neišsidarbinimo pagal įgytą specialybę priežasčių grupė yra **įsidarbinimo sunkumai, susiję su darbo rinkos ypatybėmis**; vienas iš šių sunkumų yra žmonių pasakojimuose išryškėjusi **diskriminacija** kai kurių profesijų darbo rinkoje. Kalbant apie statybininko profesiją, jau buvo minėta "priešpensijinio" amžiaus žmonių diskriminacija, įvardinta kursų vadovo: dalis šio amžiaus žmonių norėtų dirbti, bet, anot kursų vadovo, *„jū jau neims į statybą“*: *„žmonės nuo 56 iki 60 metų, keli metai iki pensijos, neturi darbo, jiems reikia sulaukti pensijos ir jie lanko kursus; bet jų jau neims į statybą“.*

Statybininko profesijoje, priimant į darbą, diskriminuojamos ir moterys, ypač neturinčios darbo patirties. Tai iliustruoja tinkuotojos specialybės besimokančios merginos istorija. Ši neakivaizdžiai studijuojanti socialinio darbo specialybę kolegijoje respondentė priklausytų antrajai grupei – ji nori išmokti šios profesijos ir artimiausiais metais, kol studijuoja kitą specialybę, bent pabandyti joje dirbti, nors nebūtinai su ja sieja savo tolesnio gyvenimo

planus: „Dabar kolegijoje studijuoju socialinę pedagogiką neakivaizdžiai, bet noriu dar kažką veikti, kol mokausi. Tai pasirinkau čia – statybas. Noriu kuo greičiau baigti ir dirbti, man tai patinka. Man statybos įdomu, aš viskuo čia domiuosi, tikrai nesigailiu, žinosiu, kaip kas daroma“. Bet ieškodama darbo ar galimybės atlikti praktiką, mergina susidūrė su racionaliai nepagrįstu darbdavių nepasitikėjimu, kuris lemia latentinę diskriminaciją dėl lyties: „Ir nėra šansų įsidarbinti, aš ilgai ieškojau darbo. Nusiunčiau CV ar paskambinu pagal skelbimą, ir net nekviečia pokalbiui, nieko neklausia, prašo kitą dieną paskambinti, o paskambinus - „mes jau turime darbuotoją“. Manau, nusistatę prieš moteris statybose.“ Pasakojimas išreiškia nusivylimą: "nežinau, man atrodo, baigsiu tinkavimą ir nedirbsiu. Bet svarbiausias rezultatas – išmoksiu šio darbo. Atėjau nusiteikusi, kad išmoksi ir dirbti.“ (20 m. moteris). Moterų diskriminacijos priimant į darbą tendenciją patvirtina ir kursų vadovas: „Praktikos metu joms sudėtinga įsidarbinti, Bet kai parodo, kad gerai dirba, moterų nemaža dirba statybose - dažytojos, tinkuotojos“. Tad moterims kai kurie darbdaviai „vyriškoje“ statybininko–apdailininko profesijoje kelia papildomas sąlygas.

Taigi darbo rinkos mokymo rezultatyvumą (bei jo stoką) taip pat lemia dvi veiksmų grupės: 1) **subjektyvūs veiksniai**, susiję tiek su mokymosi motyvacija, tiek su psichologiniais asmenybės bruožais; 2) **socialiniai veiksniai**, šiuo atveju daugiausia susiję su darbo rinkos ypatumais – profesijų paklausa, darbo apmokėjimu bei rinkoje vyraujančiais reikalavimais konkrečioms profesijoms, bet taip pat ir darbo rinkoje vyraujančiomis nuostatomis bei praktikomis, tarp kurių yra ir diskriminuojančių tam tikras grupes.

IŠVADOS

- Suaugusiųjų mokymosi bendrojo lavinimo sistemoje reikšmės autobiografiniuose pasakojimuose išryškino dvi žmonėms svarbiausias šio mokymosi rezultatyvumą lemiančias veiksmų grupes: 1) socialinius veiksmus, lėmusius vidurinio išsilavinimo būtinumą kaip socialinės normos suvokimą – tai visuomenės institucijose ir viešojoje nuomonėje vyraujančios normos ir praktikos, pagal kurias formalus vidurinis išsilavinimas yra būtina sąlyga, norint turėti darbo bei profesijos pasirinkimo galimybes ir pasiekti bent kiek aukštesnę socialinę poziciją; 2) subjektyvius veiksmus, kuriuos sudaro šio mokymosi rezultatyvumo ryšys su individo gyvenimo tikslais ir jų lemiamą stiprią mokymosi motyvaciją bei jam teikiama reikšmę individo gyvenime.
- Suaugusiųjų mokymasis daugeliu atvejų formuoja kompetencijas bei motyvaciją mokytis toliau, kai kam prisideda ir prie mokymosi visą gyvenimą motyvacijos ir kompetencijų formavimo.
- Mokymasis kaip tikslo siekimas ir sunkumų įveikimas kartu su besikeičiančia teigiama linkme socialine pozicija padeda tobulėti ir asmenybei, formuoja teigiamą savęs vertinimą, savigarbos jausmą ir teigiamą asmeninį identitetą.
- Didelę teigiamą reikšmę suaugusiųjų mokymosi motyvacijai ir rezultatyvumui turi vis tobulinamas jo prieinamumas, susijęs tiek su mokymosi formų, laiko, vietos pasirinkimo galimybėmis, tiek su suaugusiųjų mokymo individualizacija bei palankia socialine-psichologine suaugusiųjų mokymo centrų atmosfera.
- Pagrindinės pasakojimuose išryškėjusios suaugusiųjų mokymosi bendrojo lavinimo mokykloje kliūtys – sudėtingumas derinti mokymosi ir darbo bei šeimos gyvenimo sritis bei kai kuriuose socialiniuose kontekstuose pasireiškiančios neigiamos nuostatos tam tikrų žmonių grupių (vyresnio amžiaus žmonių, turinčių dideles šeimas moterų ir kt.) mokymosi atžvilgiu.
- Darbo rinkos mokymo rezultatyvumą tiek teigiama, tiek neigiama prasme taip pat lemia dvi veiksmų grupės: 1) subjektyvūs-asmenybiniai veiksniai, tarp kurių svarbiausi - mokymosi motyvacija ir ryšys su gyvenimo planais bei psichologiniai

asmenybės bruožai; 2) socialiniai veiksniai, susiję su darbo rinkos ypatumais – profesijų paklausa, darbo užmokesčiu bei darbo rinkoje vyraujančiais formaliais ir neformaliais reikalavimais konkrečioms profesijoms, tarp kurių yra ir mažinančių mokymosi rezultatyvumą, pavyzdžiui, diskriminuojančių tam tikras grupes nuostatų bei praktikų.

Priedas Nr. 1 - biografinio interviu su besimokančiuoju gairės

Šiame tyrime norime išsiaiškinti suaugusiųjų švietimo dalyvių – pačių besimokančiųjų nuomones apie šio švietimo rezultatus, motyvus, problemas. Todėl prašome papasakoti apie Jūsų patirtį ir situaciją, kas Jus paskatino mokytis, kokie sunkumai ir rezultatai. Tyrimo duomenys bus aptariami tik apibendrintai, apklausa anoniminė.

1. Gal pradžioje papasakotumėte apie tai, kaip susiklostė Jūsų gyvenimas iki mokymosi, kaip atsitiko, kad anksčiau neįgijote vidurinio išsilavinimo, profesijos arba teko ją keisti? Pradėkime nuo situacijos vaikystėje ir šeimoje – kokios buvo mokymosi aplinkybės, tėvų materialinė situacija, išsilavinimas, požiūriai į mokymąsi ir pan.
2. Kaip klostėsi Jūsų gyvenimas toliau? Kokios buvo Jūsų darbo, šeimyninės aplinkybės prieš pradedant mokytis? Kas paskatino vėl tęsti mokymąsi – kas Jus „atvedė“ į šią mokyklą, kursus?
3. Kaip sekėsi mokytis? Kokie sunkumai iškilo? Kokie dalykai geriau sekėsi, kas buvo sunku? Kodėl? Ar buvo tokių momentų, kai norėjosi mesti mokyklą? Kokia buvo Jūsų aplinkos – artimų ir tolimesnių žmonių – reakcija į Jūsų sprendimą?
4. Kas labiausiai padėjo, kas trukdė – mokykloje, darbe, šeimoje, kitoje aplinkoje? Kokios mokymosi formos, metodai Jums atrodo rezultatyviausi, priimtiniausi? Kodėl?
5. Kokie mokymosi rezultatai – Jūsų darbui ir karjerai? Jūsų savijautai, pasitikėjimui savo jėgomis? Ar naujos žinios praplėtė Jūsų akiratį, turėjo įtakos jūsų pažiūroms, padėjo geriau suprasti dabartinį gyvenimą ir jame pritapti? Ar keičiasi požiūris į Jus darbe, tarp kitų aplinkinių žmonių?
6. Kokie Jūsų planai ateičiai – gyvenime, profesijoje? Ar norėtumėte toliau mokytis? Kodėl norėtumėte arba nenorėtumėte?
7. Apibendrinant, ar galėtumėte pasakyti, kad mokymasis pakeitė Jūsų gyvenimą teigiama linkme? Jei taip, koks svarbiausias laimėjimas? Ką manote apie suaugusiųjų mokymąsi, ką patartumėte kitiems panašioje kaip Jūsų situacijoje atsidūrusiems žmonėms? Ar yra neigiamų mokymosi pasekmių, su kuo jos susijusios?

Priedas Nr. 2 - eksperto interviu gairės

Gerb. Vadove,

Tirdami suaugusiųjų mokymosi rezultatyvumą, norėtume paklausti Jūsų nuomonės šiais klausimais; apklausa anoniminė ir bus pateikiami tik apibendrinti rezultatai.

1. Kokie rodikliai, Jūsų nuomone, apibūdintų mokymosi Jūsų vadovaujamame centre rezultatyvumą?
2. Kaip apibūdintumėte pagrindines rezultatyvumą skatinančias ir jam trukdančias priežastis, veiksnius?
3. Ar padėtis šioje srityje gerėja, ar blogėja? Su kuo tai susiję?
4. Gal galėtumėte paminėti keletą tipišų sėkmingo ir nesėkmingo mokymosi atvejų?
5. Kokios priemonės, Jūsų nuomone, padėtų padidinti mokymosi rezultatyvumą? Nuo ko tai priklauso?